

YAHYA SOFÎ'NİN İSTANBUL FATİH CAMİİ PENCERE ALINLIKLARINDAKİ FATİHA SÛRESİ

Bilal SEZER*

Özet: Bu çalışmada, İstanbul Fatih Camii'nin dış yüzeyinde bulunan taş mahkûk celi sülüs yazıların yazı ve istif özellikleri değerlendirilmiştir. Yazılar devrin meşhur hattatı Yahya Sofî tarafından yazılmış olup Osmanlı celi sülüs yazısının ilk örneklerindedir.

Anahtar Kelimeler : Fatih Camii, Celi Sülüs

I. Giriş

Fatih Camii, İstanbul'un Fatih semtinde, fetihten sonra yapılan ilk selâfîn camiidir. Fatih Sultan Mehmed Han tarafından 867/875 H. - 1463/1470 M. yıllarında kendi adına inşâ ettirilmiştir. Külliye; 16 medrese, dâruşşifa, tabhâne, imâret, kervansaray, hamam, sıbyan mektebi, kütüphane, muvakkithâne ve türbelerden oluşur. Caminin ilk inşaatının mimarı Sinâneddin Yusuf b. Abdullah'tır. 1766 yılında büyük bir deprem geçiren cami depremden sonra Sultan III. Mustafa döneminin hassa baş mimarı Mehmet Tahir Ağa tarafından merkezi plan anlayışına uygun biçimde yeniden inşâ edilmiştir. Yapının ilk yapısından günümüze; revaklı avlunun üç duvarı, şadırvan, taç kapı, mihrap ve şerefe altına kadar minare kaide ve gövdeleri gelmiştir (Ayverdi, III, 1989: 356; Aslanapa, 1986: 107).

II. Yahya Sofî

Fatih devri (1451-1481) hattatlarından olmasına rağmen Yahya Sofî'nin hayatı hakkında bilgi yok denecek kadar azdır. Edirnelidir. Yahya Sofî'nin İstanbul'da bilinen yegâne eseri, Fatih Camii'ndeki yazılarıdır (Resim 1-2-3-4-5-6). Ketebesini avlunun iç tarafında, cami duvarının Marmara yanındaki pencere aynasında iken 1179 H./1766 M. depreminde cami ile beraber harap olmuştur. Yahya Sofî, 882 H./1477 M. tarihinde vefat etmiştir. Gerek yazma eserlerde ve gerekse diğer mimari yapılarda imzasına rastlanmayan hattat, oğlu Ali b. Yahya Sofî, Kadıasker Mecdeddin (ö. 871 H./1467 M.) ve Yakup Paşa b. İshak (ö.890 H./1485 M.) gibi talebeler yetiştirmiştir (Müstakimzâde, 1928: 583).

Tuhfe-i Hattâtîn ve Hat ve Hattâtân müellifleri, onun Abdullah Sayrafi'den meşkettiğini yazarlarsa da doğru değildir. Yazarlar bir asır önceki Yahya Sofî ile karıştırmış olmalıdırlar. Zira Abdullah Sayrafi'nin ölümü 743 H./1342 M.'dir (Alparslan, 1993: 201).

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fak. Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü

III. Yazı Tekniği

Yazılar camiinin revaklı avlusunun kuzey cephesinde olup, sağdan başlamak üzere altı pano halinde, pencerelerin aynalıklarında yer almaktadır.

Bu yazılar, mermer malzemeye uygulanışındaki teknik bakımından tek ve orijinal eserlerdir. Beyaz mermerden kesilen harfler, zemindeki yeşil Eğriboz taşına hazırlanan boşluklara kakma tekniğiyle işlenmiştir.

IV. Yazı

Yahya Sofi altı parçadan meydana gelen bu eserini celî sülüs ile yazmıştır. Celî, sözlükte "iri, âşikâr, meydana çıkmış" manasına gelir. Hat sanatında bir terim olarak, her yazının belirli bir ölçüden sonra iri olarak yazılan şekline verilen isimdir. Genel kabule göre, sülüs 2,5 - 3 mm. kalınlığındaki kalemle yazılır. Bu ölçünün 3 mislisi genişliğinde yazılmış şekline de celî sülüs denir (Serin, 1999: 89).

Emevîler devrinde Hâlid b. Ebu'l-Heyyâc (Serin, 1999:57) isimli bir sanatkar tarafından icâd edilen celî yazı, islamî dönem bütün medeniyetlerin mimarî eserlerinde yaygın bir şekilde kullanım alanı bulmuştur. Celî yazının o dönemdeki ismi "kalem'ül-celîl" idi. Abbasî devrinde celî yazıya "celîl" veya "tûmâr" denirdi. Osmanlı devrinde bunun yerini "celî" terimi aldı ve ayrıca celî sülüs yerine yalnızca "celî yazı" terimleri kullanılmaya başlandı.

A. İstif Özellikleri

Yahya Sofi'nin bu eseri, istiflerindeki olgunluk bakımından hat sanatının önemli yazılarından. O güne kadar devam eden ve dikey harflerin grup halinde yerleştirilmesi şeklindeki Selçuklu istif anlayışı terkedilmiştir. Dikey harflerin araları açılmış ve bu aralara yatay harf figürleri yerleştirilmiştir.

İstifle getirilen bu yeni anlayış daha sonraki asırlarda yaşayan hattatları da etkilemiştir.

Pencere alınlığındaki yazıların istifleri alınlığın formuna uydurulmuştur. Ortadaki dikey harfler daha uzun, kenardakiler daha kısadır. Yine dikey harfler eşit aralıklarla yerleştirilmeye çalışılmıştır. Yine Yahya Sofi'nin bu özelliğini, aynı caminin avlusundaki pencere alınlığında bulunan "besmele" de görmek mümkündür (Resim 7).

B. İşaretler

Yahya Sofi'nin bu yazılarında okutma işaretlerinden yeri müsait olanlar konulmuş, olmayanlar ihmal edilmiştir. Bazı hareketlerin meyli istif gereği fazladır. Noktalar istif alanına serpiştirilmiştir. Mühmel harf işaretlerinden hâ (ح), ayın (ع), boru kâf (ك) ve tâ (ط) kullanılmıştır. Tezyîn ve uyarı işareti olarak tirfil râ (ر) ve sin (س) üzerine yerin müsaadesi nispetinde kullanılmıştır. (Res. 5)'deki sırat (صراط) kelimesindeki râ (ر) harfinin tirfili, altındaki boşluğa

konmuştur.

Okutma, mühmel ve tezyîn işaretlerinde kalem kalınlığı ve işaretlerin ölçüsü yerin durumuna göre değişmektedir. Bu işaretler istif bünyesindeki boşlukları doldurarak istifı tamamlamaktadırlar.

V. Sonuç

Osmanlı celî sülüsünün ilk güzel örneklerine Fatih devrinde (1451/1481) rastlandığı için gelişme tarihinin başlangıcını İstanbul'un fethi ile (1453) kabul etmek gerekir. Bu yazılar ile Osmanlı celî sülüs yazısının temelleri atılmıştır. Celî yazı bu tarihten sonra olgunluk devri olan XIX. yüzyılın başlarına kadar tedrici bir gelişme safhası içine girmiştir. Yahya Sofî'nin bu yazıları devrinin en güzel celî sülüs örneklerindedir. Ayrıca yazılar Osmanlı istif anlayışının ilk örneklerini teşkil etmesi bakımından hat sanatında önemli bir yere sahiptir. İstif bakımından harf ve kelimelerin yerleştirilmeleri birbirleriyle ahenkli ve uyumludur. Bu yüzden yazıların hattatlar üzerindeki etkisi Mustafa Rakım (ö. 1826)'ın celî yazıda yaptığı devrime kadar sürmüştür.

Abstract: In this study, the jaly thuluth writings carved over the facade of İstanbul Fatih Mosque, has been analyzed in terms of writing and writing peculiarities. The writings had been written by the famous calligrapher of that era, Yahya Sofî, and they are the first examples of Ottoman jaly thuluth.

Key Words : Fatih Mosque, Jaly thuluth

Kaynakça

- Ayverdi, E. Hakkı, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451/1481), III., İstanbul, 1989.
- Aslanapa, Oktay, Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul, 1986.
- Alpaslan, Ali, "Yahya Sofî" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VII., İstanbul, 1993, s. 413.
- Mustakimzâde, Süleyman Sadeddin, Tuhfe-i Hattâtîn, Türk Tarih Encümeni Külliyyâtı, İstanbul, 1928.
- Serin, Muhittin, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, İstanbul, 1998.

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7